

Herb dawnego województwa płockiego

We współczesnych dziejach tysiącletniego, najstarszego na Mazowszu grodu — Płocka następujące cztery wydarzenia, ze względu na ich faktyczne i symboliczne znaczenie, stanowią jakby węzły rozwoju naszego miasta w ostatnich 30-tu latach:

1. Lokalizacja i budowa w Płocku giganta polskiej chemii Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych, zdecydowana uchwałą Nr 2/59 Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z dn. 5 stycznia 1959 r.¹⁾;
2. Utworzenie w Płocku Filii Politechniki Warszawskiej, postanowione zarządzeniem Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 18 kwietnia 1967 r. Nr MT-1-11/1/67²⁾;
3. Wznowienie (po 36 latach przerwy) w dniu 12 stycznia 1975 r. Teatru Płockiego³⁾;
4. Wznowienie (po 56 latach przerwy) w dniu 1 czerwca 1975 r. województwa płockiego⁴⁾, istniejącego przedtem przez 424 lata. Zostało ono bowiem utworzone w 1495 r. po bezpotomnej śmierci ostatniego księcia płockiego Janusza II, kiedy to król Jan Olbracht inkorporował księstwo płockie do Korony. Szczegółowo o historii dawnego województwa płockiego pisze w niniejszym numerze „Notatek Płockich” członek Zarządu TNP dr Marian Chudzyński.

W związku z tym ostatnim ważnym dla historii Płocka i jego regionu zdarzeniem, konieczne wydaje się zajęcie się sprawą herbu województwa płockiego. Warto tu przypomnieć następujące elementy tego zagadnienia.

- I. Herbem (godłem) województwa płockiego od XVI wieku był orzeł bez korony (w odróżnieniu od orła królewskiego), z rozwiniętymi skrzydłami i otwartym dziobem z długim językiem. Był to orzeł czarny w polu czerwonym. Miał złotą (żółtą) literę „P” na piersi, złoty dziób i także szpony⁵⁾.

Herb całego Mazowsza był podobny. Różnił się tylko białym kolorem i brakiem litery „P”.

Herby Mazowsza i województwa płockiego zostały opracowane w nawiązaniu do zachowanej ryciny z kopii herbarza Jana Długosza.

- II. Czarny orzeł jako herb związany z księstwem płockim pojawił się po raz pierwszy w 1329 r., kiedy to książę płocki Wańko (Wańko) po kilkudniowym oblężeniu Płocka przez Krzyżaków i Czechów był zmuszony złożyć hołd królowi czeskiemu Janowi Luksemburskiemu. Wtedy właśnie...

Herb województwa płockiego od XVI wieku. Czarny orzeł bez korony w polu czerwonym ze złotą literą „P” na piersi

„aby nie mieć nic wspólnego z królem polskim, herb orła białego zamienił na takiż herb orła czarnego”⁶⁾. Jednak gdy Kazimierz Wielki w 1356 r. uwolnił księstwo płockie od lenna wobec Czech, księstwo płockie wróciło do swego dawnego herbu tj. białego orła.

Fakt ten jest jednak w nauce historycznej kontrowersyjny. Stąd autor skonsultował problem z wybitnymi znawcami przedmiotu: prof. dr. Aleksandrem Gieysztozem i dr. Stefanem K. Kuczyńskim z Instytutu Historii PAN. Za odpowiedź (patrz załącznik) składam serdeczne dzięki.

- III. Piastowski biały orzeł był herbem całego Mazowsza, a także jego części — księstwa płockiego. Na czerwonym tle biały orzeł, bez korony, ze złotym dziobem i złotymi szponami znajdował się na dwóch chorągwiach oddziałów wojska, które książę płocki i mazowiecki Ziemowit IV przyprawił pod Grunwald⁷⁾.

Arcybiskup Nowowiejski pisze, że „Podczas bitwy grunwaldzkiej (15 lipca 1410) po chorągwiach innych ziem i województw szły trzy chorągwie książąt mazowieckich. tj. dwie Ziemowita, księcia płockiego, na których był orzeł biały bez korony w polu czerwonym, a jedna Janusza, księcia warszawskiego, na której dwa herby tj. dwa

orły i dwa puhacze na krzyż, jakby w szachownicy białej i czerwonej, były umieszczone”⁸⁾.

IV. Po śmierci w 1524 r. i 1526 r. ostatnich książąt mazowieckich nastąpiły dalsze zmiany terytorialne. Województwo płockie, które wcześniej po inkorporacji do Korony w 1495 r. powstało z księstwa płockiego, powtórnie zaczęło używać jako swego herbu czarnego orła, zapewne też dla odróżnienia od województwa mazowieckiego (czersko-warszawskiego), którego herbem pozostał biały orzeł.

V. W tym stanie rzeczy nie powinna budzić wątpliwości odpowiedź:

„Jaki będzie herb województwa płockiego? Czarny czy biały orzeł?”⁹⁾. Sprawa została już dawno przez tradycję i historię rozstrzygnięta. Przez setki lat herbem województwa płockiego był orzeł czarny i taki winien pozostać.

VI. Powyższe rozważania wyrażają pogląd autora i w niczym nie przesądzają sprawy herbu województwa płockiego, jaki w przyszłości zostanie zatwierdzony przez władze.

ZRÓDŁA:

- 1) „Trybuna Ludu” 1959 Nr 6 z dnia 6.I., s. 1 notatka: Uchwały Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów.
- 2) TNP „Notatki Płockie” 1968 Nr 3/47 (maj—czerwiec), s. 6.
- 3) Franciszek Dorobek: Teatr Płocki rozpoczął działalność. TNP „Notatki Płockie” 1975 Nr 1/80 (styczeń—marzec s. 45—48).
- 4) Ustawa z dnia 28.V.1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym Państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych. Dziennik Ustaw PRL Nr 16 z dnia 28.V.1975 r., poz. 91, art. 2 ust. 1: „Tworzy się województwa:... 31) województwo płockie, z siedzibą wojewódzkich organów władzy i administracji państwowej w Płocku”.
- 5) Polska Akademia Nauk: Instytut Historii „Atlas historyczny Polski”. Mazowsze w II połowie XVI wieku. Warszawa 1973 PWN (z tego źródła pochodzi załączona fotografia herbu województwa płockiego).
- 6) Antoni Julian Nowowiejski: Płock — Monografia historyczna. Wydanie II. Płock 1931, s. 15 i Jan Miller: Chorągwie i flagi polskie. Warszawa 1962, tabl. 54, s. 20.
- 7) Jan Długosz: Bitwa Grunwaldzka. Wydanie Biblioteki Narodowej z lat międzywojennych, s. 97.
- 8) Antoni Julian Nowowiejski: Płock — Monografia historyczna. Wydanie II. Płock 1931, s. 18.
- 9) (P): Czarny czy biały orzeł. Jaki będzie herb województwa płockiego? „Tygodnik Płocki” 1975 Nr 28 z dnia 13.VII.

ZAŁĄCZNIK

Warszawa, 3 września 1975 r.

PAN
DR INŻ. JAKUB CHOJNACKI
PREZES
TOWARZYSTWA NAUKOWEGO PŁOCKIEGO
P Ł O C K
PL. NARUTOWICZA 8

Szanowny Panie Prezesie.

W załączeniu zwracam Pański artykuł pt. „Herb województwa płockiego” zgłaszam doń następujące uwagi:

Pogląd wiążący początki czarnego orła płockiego z księciem płockim Waclawem i hołdem złożonym przez niego w 1329 r. królowi czeskiemu Janowi Luksemburskiemu nie znajduje potwierdzenia w źródłach.

Pogląd ten wywodzi się z przestarzałych i mało krytycznych „Dziejów Mazowsza za panowania książąt” F. Kozłowskiego (Warszawa 1858, s. 108), a sprostował go już A. Małecki w „Studiach heraldycznych” (Lwów 1890, t. I, s. 240). Godłem książąt dzielnicy płockiej dowodnie począwszy od Bolesława III Wańkowicza (zm. w 1351 r.), n.b. też związanego przyrzeczeniem hołdu Luksemburgom, był orzeł biały bez korony w polu czerwonym zwrócony w prawo, jak na pieczęci tego księcia (por. K. Stronczyński, Pomniki książęce Piastów, lenników dawnej Polski, Piotrków 1888, s. 102). Był to zarazem herb całego księstwa Mazowsza. Godłem książąt dzielnicy czersko-warszawskiej najpóźniej od końca XIV w. było wyobrażenie

orła bez korony i skrzydlatego smoka w polach naprzemianległych tarczy czwórdzielnej w krzyż, jak na pieczęci średniej Janusza I Starszego (por. S. K. Kuczyński, Pieczęcie książąt mazowieckich, w druku, nr 35). Godło to błędnie rozpoznał Jan Długosz w opisie chorągwi księcia Janusza I w bitwie pod Grunwaldem — dwa orły i dwa puhacze na krzyż (J. Długosz, Opera omnia t. XIII, s. 39). Herb województwa płockiego — czarny orzeł bez korony ze złotą literą P na piersi w polu czerwonym — utworzony został w XVI w. wraz z analogicznym herbem województwa rawskiego, różniącym się tylko literą R na piersi orła. Herbem województwa mazowieckiego stał się dawny herb księżęcego Mazowsza — orzeł biały bez korony w polu czerwonym. Opis tych herbów podaje Marcin Bielski (Kronika wszystkiego świata..., Kraków 1551, s. 294), następnie w 1575 r. Erazm Kamyn — dopełniacz „Klejnotów” Długosza (por. Klejnoty Długoszowe, wyd. M. Friedberg, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego” t. X, 1930, s. 56, nr 20, 21, 32) i w 1584 r. Bartosz Paprocki (Herby rycerstwa polskiego, wyd. K. J. Turowskiego, Kraków 1858, s. 910—912).

Herb województwa płockiego — czarny orzeł bez korony ze złotą literą P na piersi w polu czerwonym — wywodzi się zatem z XVI wieku i nie ma potrzeby sztucznego przedłużania jego metryki. Ta, którą się legitymuje, uzasadnia przecież wystarczająco przyjęcie go przez wznowione województwo płockie.

Łączę wyrazy szacunku i życzenia pomyślności dla płockich inicjatyw naukowych.

STEFAN K. KUCZYŃSKI